

Fazaniranje dijakov novincev z vidika spola fazanerjev

Prejeto 17.09.2019 / Sprejeto 10.02.2020

Znanstveni članek

UDK 364-632:373.5

KLJUČNE BESEDE: fazaniranje, fantje in dekleta, fazaniranje, šolska klima pri medvrstniškem nasilju

POVZETEK – V prispevku prikazujemo iniciacijski obred sprejema dijakov novincev v srednjo šolo, znan pod nazivom fazaniranje. Zanimale so nas razlike med fanti in dekleti pri izvajanju t.i. neuradnega fazaniranja, ki poteka izven okvira šol. V raziskavi, v kateri je sodelovalo 458 dijakov 4. letnika srednjih šol, smo ugotavljali, ali obstajajo med spoloma razlike v pogostosti in trajanju vloge fazanerja, v aktivnostih, s katerimi so fazanirali novince, in v njihovi zaznavi šolske klime, povezane z medvrstniškim nasiljem. Ugotovili smo, da dekleta in fantje največ fazanirajo v drugem letniku; da fantje ostajajo v vlogi fazanerja skozi vsa štiri leta šolanja, medtem ko se število deklet fazanerk v tretjem in četrtem letniku pomembno zmanjša. Rezultati nadalje kažejo, da tako dekleta kot fantje največ fazanirajo z nedolžnimi aktivnostmi, da pa fantje v primerjavi z dekleti pogostejše fazanirajo z bolj nasilnimi aktivnostmi ter da zaznavajo šolsko klimo kot takšno, ki dopušča več agresivnosti. Na koncu izpostavljamo pedagoške implikacije dobljenih ugotovitev.

Received 17.09.2019 / Accepted 10.02.2020

Scientific paper

UDC 364-632:373.5

KEYWORDS: hazing, boys and girls, hazing activities, school climate of school bullying

ABSTRACT – In our paper we present the initiation rite of admission of student-novices to secondary school, which is known as pheasanting/hazing. We were interested in the differences between boys and girls in unofficial hazing that takes place outside schools. 458 4th year secondary school students participated in our study. Our aim was to find out whether there were gender differences in the frequency and duration of the role of hazer, in the hazing activities aimed at newcomers, and in their perceptions of school climate regarding peer bullying. We found that both girls and boys most frequently perform hazing in their 2nd year; that boys remain in the role of hazers throughout the four years of schooling, while the number of girls who perform hazing declines significantly in the 3rd and the 4th year. The results further show that both girls and boys mostly perform innocent hazing activities, but boys are more likely to be more violent than girls, and they perceive the school climate as one that allows more aggression than the girls do.

1 Uvod

V prispevku prikazujemo psihološke vidike iniciacijskega obreda sprejema novincev v srednjo šolo, v Sloveniji znanega kot fazaniranje (v nadaljevanju: F). Beseda fazaniranje ima svoj izvor v vojaški terminologiji, ko je bilo obvezno enoletno služenje vojaškega roka. Nove vojake, ki so prišli na to služenje, so stari vojaki, ki so bili že dalj časa v vojski, klicali "fazani". Sam obred pa ima korenine v različnih iniciacijskih obredih, namen katerih je omogočiti posameznikom prehod iz ene skupine v drugo, praviloma iz nižjega na višji socialni položaj. Bauer Raposo, Nunes Caldeira, Martins, Mendes in Osvaldo (2015) v svojem preglednem članku pišejo, da lahko tovrstne iniciacijske obrede beležimo v šolskem prostoru povsod po svetu, največ jih najdemo v anglosaškem prostoru (kjer gre za sprejem v različne bratovščine in sestrščine), pa tudi ponekod v Evropi (npr. praxe na Portugalskem) in drugod (npr. trote v Braziliji). Ti ini-

ciacijski obredi so bili sprva omejeni zgolj na visoko šolstvo, zdaj pa se prenašajo tudi na nižje izobraževalne ravni – kot je to v primeru naše raziskave, ki zajema 15-letne učence novince ob vstopu v srednjo šolo.

F (v tuji strokovni literaturi znano kot *hazing*) opredeljujejo avtorji na dva načina. Nekateri ga definirajo dokaj nevtrarno kot ritualne iniciacije, katerih glavni namen je sprejem novincev (newcomer) v skupino (Dias in Sá, 2012) in vzdrževanje hierarhije v skupini (Lipkins, 2006). Pri tem pa Bauer Raposo in sod. (2015) opozarjajo, da pomanjkanje strukture samega obreda F lahko pripelje do zlorab in raznih ekscesov. Pogosteje avtorji opredeljuje F kot aktivnost, katere namen je, da se posameznik pridruži določeni skupini, vendar na način, ki ga ponižuje, degradira, zlorabi ali je nevaren zanj, ne glede na to, ali je posameznik pri tem pripravljen sodelovati ali ne (Hoover in Pollard, 2000). Cimino (2011) pa dodaja, da je to "strošek", ki ga mora nov član skupine "plačati", da lahko vstopi v skupino, pri čemer pa izvajanje aktivnosti nima nobene zveze z dejavnostjo same skupine. Za "nagrado" so potem novinci sprejeti kot pravnomočni člani neke skupnosti. Dejavnosti F sodijo v to drugo kategorijo opredelitev.

Strokovna literatura navaja zelo raznovrstne aktivnosti hazinga, ki jih avtorji različno kategorizirajo in jih lahko uporabimo tudi za razvrščanje. F. Hoover in Pollard (2000) navajata *tri vrste hazinga: poniževanje* (kjer gre za žaljivo ali nesodelovalno vedenje do novincev ali izoliranje novincev od ostalih članov skupine za določeno obdobje), *zloraba snovi* (gre za zlorabo tobaka, alkohola ali prepovedanih drog pri novincih) in *nevarna dejanja* (boleča, agresivna in destruktivna vedenja do novincev). Lundeen (2013) pa piše o treh skupinah aktivnosti. Prvo predstavlja *nedolžno F (subtle hazing)*, ki vključuje relativno neškodljive aktivnosti, katerih namen je predvsem smešenje, ponižanje ali izzivanje občutka zadrege pri novincih. To so aktivnosti, pri katerih morajo biti novinci npr. daljše časovno obdobje tiho, nepremično stati v vrsti, prenašati neko stvar, ali aktivnosti, kjer označujejo novince z nekim znakom ali jih kličejo z raznimi neprijetnimi imeni. Motiv je po navadi zgolj izkazovanje moči starejših dijakov nad novinci. Druga skupina aktivnosti je *F z elementi medvrstniškega nasilja (harassment hazing)*, ki vključuje aktivnosti, ki povzročajo novincem tako psihično kot fizično trpljenje. Mednje sodijo aktivnosti, kot so npr. izpostavljenost novincev verbalnim zlorabam in grožnjam, posipavanje z moko in obmetavanje z jajci ali paradižniki, prikrajševanje za spanec ali različna prisilna antisocialna vedenja, kot npr. da so novinci osebni služabniki starejšim dijakom in jim prenašajo torbe ali pa so prisiljeni v simulacijo spolnega odnosa itd. Motiv je izzvati občutja fizičnega ali psihičnega neugodja in vznemirjenja pri novincu. Tretji tip pa je *nasilno F (violent hazing)*, kjer gre za aktivnosti, ki predstavljajo veliko tveganje za nastanek škodljivih posledic, tako na področju telesnega kot duševnega stanja novinca. Takšne dejavnosti so npr. siljenje novincev k prekomernemu uživanju alkohola ali drugih vrst psihoaktivnih substanc, siljenje k uživanju pripravkov/zvarkov, ki se po navadi ne uživajo, različne oblike fizičnega nasilja – pretepanje, žigosanje z razbeljenimi železnimi pripomočki, dotikanje z električnimi napravami ali zachteve, da novinec izvaja nezakonite/kriminalne aktivnosti, npr. da krade ali je vključen v druga antisocialna vedenja. S. Lipkins (2006) to zadnjo obliko *hazinga* imenuje *nevarni hazing*. F lahko torej obravnavamo na kontinuumu vedenj, ki ne sodijo v medvrstniško nasilje (nedolžno F), preko tistih vedenj, ki sodijo v medvrstniško nasilje (F z elementi medvrstniškega nasilja), do vedenj, ki presegajo medvrstniško nasilje in predstavljajo že kriminalna dejanja (nasilno F).

Pri F (uradnem in/ali neuradnem) imamo tri skupine udeležencev: izvajalce iniciacijskega obreda (fazanerje), novince – tarče in opazovalce, ki niso aktivno vpleteni. Fazanerji so praviloma dijaki višjih letnikov, ki imajo – v primerjavi z novinci – višji socialni položaj in izkušnje, pridobljene v času šolanja. Med njimi so taki, ki so bili že v preteklosti fazanerji, pa tudi taki, ki so bili nekoč sami žrtve *hazinga*, pa so zdaj dobili priložnost, da bodo lahko to vrnili drugim – novincem (Lipkins, 2006). Tarče so dijaki prvih letnikov, ki imajo s prihodom v srednjo šolo avtomatično nižji socialni položaj v skupini. V želji, da postanejo člani neke skupine/skupnosti, so novinci pripravljeni sprejeti najrazličnejše naloge, samo da dokažejo svojo predanost skupini in s tem pridobijo članstvo v njej ter si s tem zagotovijo višji status (Johnson, 2011) ali zaščito s strani skupine, potem ko so vanjo sprejeti (Cimino, 2013). S. Lipkins (2006) opozarja, da tudi ko F preraste v ustrahovanje in nasilno F, pri katerem se novinci počutijo nemočne, ti ne nasprotujejo aktivnostim, ki so jim podvrženi, če ni nasprotovanja s strani okolja (drugih učencev in učiteljev). S tem usmerja pozornost na pomembno vlogo najštevilčnejše skupine – opazovalce F, ki jo sestavljajo starejši dijaki ali novinci, ki niso tarče.

Hkrati s tem izpostavlja tudi vlogo šolske kulture/klime v povezavi z dovoljeno stopnjo medvrstniškega nasilja na šoli. Šolska kultura naj bi bila namreč pomemben napovednik pojavnosti nasilnih vedenj na šoli (Gregory in Cornell, 2009; Pečjak in Pirc, 2017) – tudi pri neuradnem F. Gre za zaznave dijakov, koliko je šola (učitelji) naklonjena oz. tolerantna do agresivnih vedenj med dijaki, ali jih zaustavlja, kakšne so posledice za nasilneže, ali razvija kulturo medsebojne podpore in iskanja pomoči v primerih medvrstniškega nasilja ipd.

Raziskav o razlikah med spoloma je na področju medvrstniškega nasilja veliko, manj pa jih je na področju F. Glede na to, da F lahko hitro preide od nedolžnih oblik k oblikam medvrstniškega nasilja in k še hujšim nasilnim dejanjem, izpostavljamo nekaj značilnih razlik med spoloma pri medvrstniškem nasilju. Ugotovitve različnih raziskav bi lahko povzeli v nekaj ključnih točkah (Pečjak, 2015):

- v medvrstniškem nasilju je udeleženih več fantov kot deklet tako v vlogi nasilnežev kot žrtev (Olweus, 1993);
- fantje so pogostejše udeleženi pri fizičnem, dekleta pri odnosnem nasilju (Polak, Smrtnik Vitulić in Vošnjak, 2011);
- število fantov izvajalcev ostaja skozi leta relativno enako, medtem ko število deklet izvajalk s starostjo pomembno upade;
- dekleta nasilnice pogostejše izvajajo nasilje v skupinah kot fantje.

Pri preučevanju medspolnih razlik pri *hazingu* raziskave kažejo, da med fanti in dekleti obstajajo razlike v aktivnostih, s katerimi ti iniciirajo novince. Fantje pogostejše izvajajo aktivnosti, s katerimi dokazujejo svojo dominantnost in moč nad novinci ter pogostejše iniciirajo novince moškega spola (Allan in Kinney, 2017). E. Allan in M. Madden (2008) pa sta v obsežni nacionalni študiji v ZDA ugotovili, da izvajajo dekleta manj nasilne aktivnosti kot fantje; če pa že, jih izvajajo v manjšem obsegu. Podobno ugotavljata tudi Johnson in Holman (2004) ter dodajata, da dekleta pogostejše kot fantje upoštevajo željo novincev, če ti ne želijo sodelovati v ritualu. Zaradi bolj *nasilnega hazinga* so posledice teh ritualov bolj usodne za fante, saj se pogostejše končajo celo s smrtjo (Nuwer, 2017).

V pričujoči raziskavi smo preučevali eno od dveh pojavnih oblik F – in sicer neuradno F. V slovenskih srednjih šolah se pojavlja t. i. “uradno” in “neuradno” F. Uradno F se izvaja v mnogih šolah kot 1–3-urni program za novince (dijake 1. letnika), ki ga največkrat organizirajo dijaki zadnjega (4.) letnika. Program poteka po določenih pravilih ob prisotnosti dijakov šole in pedagoških delavcev ter ima že relativno dolgo tradicijo. Druga oblika F pa je neuradno F, ki je v zadnjem obdobju močno v porastu. Gre za F, ki ga izvajajo starejši dijaki nad novinci, največkrat v šoli in okolici šol, v mestnih središčih, na avtobusnih postajah, in traja dalj časa kot uradno F – od nekaj dni do enega tedna (Kebler, 2016; Pečjak in Pirc, 2019). Tovrstno F pa ob zmanjšani kontroli avtoritet (učiteljev) lahko vodi v izživljanje nad dijaki novinci in ima lahko zanje hude posledice. V številnih primerih neuradnega F osnovni motiv fazanerjev ni sprejeti novince medse, pač pa pokazati dominantnost nad njimi, jih ponižati, ustrahovati ipd. Ta kultura neuradnega F, ki se je močno razširila v zadnjih letih med srednješolci, je potencialno nevarna še iz enega razloga. Tako dijaki kot tudi pedagoški delavci zaznavajo uradno in neuradno F kot dva ločena procesa. Pri tem se šola in učitelji čutijo odgovorne za ustrezno izvedbo uradnega, ne pa tudi neuradnega F. Med dijaki in pedagoškimi delavci so razširjena prepričanja, da slednje F ni “stvar šole”.

Zato smo v članku želeli raziskati prav pojavne oblike “neuradnega” fazaniranja, pri čemer smo izhajali s perspektive fazanerjev. Ugotoviti smo želeli:

- razlike med fazanerji – fanti in dekleti glede na vzorec F (kdaj so bili prvič v tej vlogi, kako dolgo so fazanerji in koliko novincev so F v posameznih letnikih);
- katere iniciacijske aktivnosti so izvajali nad novinci v času njihovega štiritletnega šolanja – zanimalo nas je, ali gredo v tem iniciiranju “predaleč” (v nasilje in kriminalna dejanja) in ali med fanti in dekleti obstajajo kakšne razlike v izvedenih aktivnostih neuradnega F;
- ali se fazanerji glede na spol razlikujejo v njihovi zaznavi šolske klime pri medvrstniškem nasilju (MVN).

2 Metoda

2.1 Udeleženci

V priložnostnem vzorcu je sodelovalo 458 dijakov 4. letnikov iz 11 srednjih šol. Med njimi je bilo 263 fantov (57,4%) in 195 deklet (42,6%). Od celotnega vzorca sta bila 102 dijaka fazanerja, kar pomeni 25% vseh dijakov. Od fazanerjev je bilo 58,8% fantov in 41,2% deklet, kar kaže, da je zastopanost fazanerjev v relativnem deležu enaka, kot je zastopanost dijakov glede na spol v celotnem vzorcu.

2.2 Instrumenti

Uporabili smo dva vprašalnika – lastni vprašalnik o fazaniranju in vprašalnik šolske klime pri MVN.

Vprašalnik o fazaniranju (Pečjak, 2016) je imel dva dela. Prvi del s 5 postavkami je spraševal dijaka o njegovi vlogi pri fazaniranju (fazaner – nefazaner); v katerem letniku je prvič fazaniral; v katerih letnikih je fazaniral; koliko novincev v posameznih letnikih je fazaniral in po katerih kriterijih jih je izbiral. Drugi del je imel 23 postavk z opisom posameznih aktivnosti F, od tega 9 postavk za nedolžno F ($\alpha = 0.85$), 8 postavk za F z elementi MVN ($\alpha = 0.91$) in 6 postavk za nasilno F ($\alpha = 0.88$). Dijaki so odgovarjali s pomočjo 5-stopenjske lestvice (0 – nikoli; 1 – 1-krat, 2 – 2- do 3-krat, 3 – 4- do 7-krat in 4 – več kot 7-krat).

Vprašalnik šolske klime pri medvrstniškem nasilju (Cornell, 2012, prevod v slovenščino Pečjak in Pirc, 2017) ima štiri dele. Za namen raziskave smo uporabili samo del, ki sprašuje dijake po zaznavi šolske klime pri medvrstniškem nasilju. Ima 21 postavk, na katere dijaki odgovarjajo s pomočjo 4-stopenjske lestvice (1 – sploh se ne strinjam; 4 – popolnoma se strinjam) in meri tri faktorje: razširjenost medvrstniškega nasilja na šoli (5 postavk, $\alpha = 0.67$); dopuščanje agresivnosti/agresivnih stališč (7 postavk, $\alpha = 0.72$) in iskanje pomoči (9 postavk, $\alpha = 0.79$).

2.3 Postopek zbiranja in obdelave podatkov

Podatki so bili zbrani maja 2019. Po zbranih soglasjih šol in soglasjih dijakov za sodelovanje v raziskavi so ti odgovarjali na oba vprašalnika tipa papir-svinčnik med rednimi urami pouka. Za odgovarjanje so porabili približno 20 minut. Za ugotavljanje in testiranje pomembnosti razlik med spoloma v posameznih spremenljivkah smo uporabili χ^2 -test ter enosmerno analizo variance (ANOVO) in Mann-Whitneyev U-test. Za ugotavljanje velikosti učinka razlik med spoloma pa mero eta kvadrat (η^2).

3 Rezultati

3.1 Razlike med spoloma v osnovnih značilnostih fazaniranja

Najprej prikazujemo razlike med dekleti in fanti, ki so fazanirali, glede na to, kdaj so pričeli s F in koliko časa so bili v vlogi fazanerja (tabela 1), nato pa še glede na število fazaniranih novincev in kriterije F (tabeli 2 in 3).

Tabela 1: Število in odstotek fazanerjev po spolu glede na začetek F in dolžino vloge fazanerja

<i>Začetek fazaniranja</i>	<i>M (f, f%)</i>	<i>Ž (f, f%)</i>
2. letnik	46 (76,7)	32 (76,2)
3. letnik	9 (15,0)	9 (21,4)
4. letnik	5 (8,3)	1 (2,4)
$\chi^2 (1, N = 102) = 2,07; p = 0.356$		

<i>Trajanje vloge fazanerja</i>	<i>M (f, f%)</i>	<i>Ž (f, f%)</i>
samo 2. letnik	9 (24,3)	17 (68,0)
2., 3. in 4. letnik	28 (75,7)	8 (32,0)
$\chi^2 (1, N = 62) = 11,69; p = 0.001^{**}$		

Opombe: M – fantje; Ž – dekleta; f – število; f% – odstotek; χ^2 – hi kvadrat; ** $p < 0.01$

Iz tabele 1 lahko razberemo, da med spoloma ni razlik v tem, kdaj so pričeli s fazaniranjem – večina fantov in deklet je fazanirala že v drugem letniku, bistveno manj fantov in deklet pa je novince fazaniralo v 3. in 4. letniku.

Tabela 2: Rezultati Mann-Whitneyevega U-testa o razlikah v številu fazaniranih novincev glede na spol

<i>Število fazaniranih</i>		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>U</i>	<i>p</i>	η^2
2. letnik	M	60	13.69	27.56	1082.00	0.402	0.01
	Ž	40	7.90	7.96			
3. letnik	M	60	12.29	27.59	923.00	0.048	0.04
	Ž	40	5.53	7.56			
4. letnik	M	60	12.70	30.44	707.50	0.000	0.14
	Ž	40	1.65	3.94			

Tabela 3: Enosmerne analize variance za razlike med spoloma glede na kriterije F

<i>Kriteriji fazaniranja novincev</i>		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	η^2
Mlajši videz	M	60	3.05	1.47	0.00	1	0.997	0.00
	Ž	41	3.05	1.41				
Manj upiranja	M	60	2.82	1.42	0.00	1	0.952	0.00
	Ž	42	2.83	1.27				
Prestrašenost	M	60	2.47	1.44	8.66	1	0.004	0.08
	Ž	42	1.69	1.09				
Odstopanje od povprečja	M	59	2.00	1.13	2.06	1	0.154	0.02
	Ž	42	1.69	0.97				
Socialna izoliranost	M	58	1.78	0.97	10.20	1	0.002	0.09
	Ž	42	1.24	0.58				
Delal se je "frajerja"	M	60	3.25	1.59	2.03	1	0.157	0.06
	Ž	42	2.81	1.45				
Slučajno je prišel mimo	M	60	3.15	1.46	0.00	1	0.980	0.00
	Ž	42	3.14	1.42				

Pri trajanju vloge fazanerja smo izbrali dve skrajni skupini fazanerjev – tiste, ki so fazanirali le v 2. letniku, in tiste, ki so fazanirali v vseh treh letnikih šolanja, zaradi česar je bil vzorec fazanerjev manjši. Ugotovili smo pomembne razlike med spoloma – pomembno večje število deklet je fazaniralo novince le v 2. letniku in pomembno več fantov v vseh letnikih šolanja.

Ugotovimo lahko (tabela 2), da so fantje v vseh letih fazanirali v povprečju več novincev kot dekleta, pri čemer so bile razlike med spoloma pomembne v tretjem letniku (majhna velikost učinka) in četrtem letniku (velik učinek).

Rezultati v tabeli 3 kažejo, da med spoloma obstajajo razlike le v dveh kriterijih pri izbiri tarč: fantje pomembno pogosteje kot dekleta izbirajo novince, ki delujejo ali prestrašeno ali so socialno izolirani. V obeh primerih so velikosti učinkov razlik srednje.

3.2 Razlike med posameznimi vrstami fazaniranja glede na spol

Najprej prikazujemo razlike med fanti in dekleti fazanerji glede na vrste F, kot jih navaja Lundeen (2013) (tabela 4).

Tabela 4: Enosmerne analize variance za razlike med spoloma glede na Lundeenovo (2013) klasifikacijo F

Vrste fazaniranja		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	η^2
Nedolžno fazaniranje	M	57	0.78	0.77	4.44	1	0.038	0.04
	Ž	41	0.49	0.48				
Fazaniranje z elementi MVN	M	59	0.55	0.78	5.07	1	0.027	0.05
	Ž	42	0.23	0.59				
Nasilno fazaniranje	M	58	0.36	0.72	3.84	1	0.053	0.04
	Ž	42	0.12	0.39				

Opombe: 0 – nikoli, 1 – 1-krat, 2 – 2- do 3-krat, 3 – 4- do 7-krat, 4 – več kot 7-krat

Iz tabele je razvidno, da se med spoloma pojavljajo pomembne razlike pri vseh treh vrstah fazaniranja – tako pri nedolžnem kot tistem z elementi MVN in tudi pri nasilnem fazaniranju. Fantje so pomembno pogosteje kot dekleta uporabljali vse vrste fazaniranja, pri čemer je bila velikost učinka razlik med spoloma pri vseh vrstah F majhna.

Ker pa posamezne vrste fazaniranja vključujejo različne dejavnosti, nas je podrobneje zanimalo, pri katerih aktivnostih konkretno se fantje fazanerji razlikujejo od deklet, ki fazanirajo (tabela 5).

Rezultati kažejo, da pri večini aktivnosti F med dekleti in fanti, ki fazanirajo, ni pomembnih razlik. Ugotovili pa smo, da fantje pomembno pogosteje kot dekleta od novincev zahtevajo, da javno nastopajo, nosijo oblačila, ki jim povzročajo zadrego, in merijo velike razdalje z manjšimi predmeti. Fantje novince tudi pogosteje škropijo ali polivajo z vodo.

Tabela 5: Enosmerne analize variance za razlike med spoloma v posameznih aktivnostih fazaniranja

Zahteve fazanerjev in siljenje v aktivnosti		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	η^2	
Nedolžno fazaniranje	Pisanje po koži in/ali oblačilih	M	59	2.51	1.24	0.12	1	0.725	0.00
		Ž	42	2.60	1.19				
	Klicanje s firrr...	M	58	1.28	1.46	0.96	1	0.330	0.01
		Ž	42	1.00	1.29				
	Javno nastopanje	M	58	0.55	1.08	4.11	1	0.045	0.04
		Ž	42	0.17	0.70				
	Barvanje s pršilom	M	58	0.47	0.90	1.00	1	0.319	0.01
		Ž	42	0.29	0.86				
	Uprizoritev neke aktivnosti	M	59	0.46	1.02	1.36	1	0.247	0.01
		Ž	42	0.24	0.79				
	Stik z določeno znano/neznano osebo	M	59	0.53	1.16	2.75	1	0.101	0.03
		Ž	42	0.19	0.71				
Fazaniranje z MVN	Izvedba aktivnosti z zavezanimi očmi	M	59	0.36	0.76	1.52	1	0.220	0.01
		Ž	41	0.17	0.70				
	Nošenje oblačil, ki povzročajo zadrego	M	59	0.42	0.99	7.73	1	0.006	0.07
		Ž	42	0.00	0.00				
	Merjenje velikih razdalj (npr. z vžigalico)	M	59	0.46	1.06	7.87	1	0.006	0.07
		Ž	42	0.00	0.00				
	Škropljenje/polivanje z vodo	M	59	0.83	1.22	8.05	1	0.006	0.07
		Ž	42	0.24	0.69				
	Uživanje ekstremno pekoče hrane	M	59	0.37	0.89	4.54	1	0.036	0.04
		Ž	42	0.07	0.26				
	Obmetavanje s hrano	M	59	0.68	1.31	3.84	1	0.053	0.04
		Ž	42	0.24	0.76				
Polivanje z vodo in posipanje z moko	M	59	0.54	1.06	2.10	1	0.150	0.02	
	Ž	42	0.26	0.80					
Obmetavanje s koruzo	M	59	0.86	1.28	3.05	1	0.084	0.03	
	Ž	42	0.45	0.99					
Služenje starejšemu dijaku	M	59	0.37	0.83	0.91	1	0.341	0.01	
	Ž	42	0.21	0.81					
Simuliranje spolnega odnosa	M	59	0.34	0.92	2.04	1	0.156	0.02	
	Ž	42	0.12	0.45					
Nadlegovanje neznane osebe	M	59	0.39	0.95	0.95	1	0.333	0.01	
	Ž	42	0.21	0.81					
Nasilno fazaniranje	Pitje pretiranih količin alkohola	M	59	0.44	0.84	2.32	1	0.131	0.02
		Ž	42	0.21	0.56				
	Uživanje snovi, ki temu niso namenjene	M	59	0.20	0.52	1.13	1	0.291	0.01
		Ž	42	0.10	0.48				
	Brcanje, udarjanje	M	59	0.25	0.66	2.71	1	0.103	0.03
		Ž	42	0.07	0.34				
	Pranje glave v WC-školjki	M	58	0.50	1.14	2.31	1	0.132	0.02
		Ž	42	0.19	0.77				
	Kraja ali uničevanje tuje lastnine	M	59	0.32	0.82	3.49	1	0.065	0.03
		Ž	42	0.07	0.34				
Pitje tako velike količine alkohola, da povzroči slabost ali nezavest	M	59	0.44	1.07	2.91	1	0.051	0.04	
	Ž	42	0.10	0.43					

Omeniti velja še razliko med fanti in dekleti pri eni izmed aktivnosti nasilnega F – fantje pogostejše kot dekleta novince silijo k pitju tako velikih količin alkohola, da to povzroči slabost ali nezavest, pri čemer je razpršenost podatkov precejšnja.

3.3 Razlike med fanti in dekleti fazanerji v njihovi zaznavi šolske klime

Zanimalo nas je, kako fazanerji (fantje in dekleta) zaznavajo šolsko klimo v povezavi z MVN (tabela 6).

Tabela 6: Enosmerne analize variance razlik med spoloma glede na zaznano šolsko klimo pri MVN

<i>Šolska klima</i>		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	η^2
Razširjenost MVN	M	59	2.18	0.63	0.47	1	0.493	0.00
	Ž	41	2.27	0.66				
Dopuščanje/toleriranje agresivnosti/agr. stališč	M	59	2.23	0.58	34.37	1	0.000	0.26
	Ž	42	1.60	0.45				
Iskanje pomoči	M	58	2.78	0.57	1.25	1	0.266	0.01
	Ž	40	2.91	0.51				

Rezultati kažejo, da med spoloma obstaja pomembna razlika le pri dimenziji dopuščanje/toleriranje agresivnih stališč, in sicer fantje v pomembno večji meri zaznavajo, da šola tolerira agresivna stališča do drugih dijakov kot dekleta.

4 Diskusija

V raziskavi smo preučevali pojavne oblike neuradnega F kot iniciacijskega obreda za dijake novince, ki vstopajo v srednjo šolo, z vidika dijakov, ki fazanirajo – fazanerjev. Namen uradnega iniciacijskega obreda je sprejem novincev v novo skupnost določene srednje šole z različnimi (zabavnimi) aktivnostmi, vprašanje pa je, kakšen je namen neuradnega F. To F se praviloma dogaja izven šol (v njihovi okolici, na avtobusnih postajah in v mestnih središčih), izvajajo ga starejši srednješolci (ali pa tudi osebe, ki niso srednješolci) nad novinci, ki so velikokrat že v šoli označeni z znakom “F(azani)” in s tem identificirani kot novinci. Neuradne aktivnosti F pa se raztezajo na kontinuumu od tistih bolj blagih pa vse do nasilnih, včasih tudi kriminalnih iniciiranj. Problem tega pojava je še večji, ker se niti šole (in šolsko osebje) niti kdo drug ne čuti odgovornega za zaustavitev tovrstnega početja izven šol. Zato se zdi, da v zadnjih letih postaja to F vedno bolj priložnost za raznorazne oblike nasilništva in izživljanja nad vrstniki, ki ga nasilneži skrijejo pod krinko nekega legalnega obreda.

V raziskavi, v kateri so nas zanimale razlike med fanti in dekleti, ki so bili v preteklosti fazanerji, smo si postavili tri raziskovalna vprašanja. Prvo je bilo, ali glede na spol obstaja nek značilni vzorec F v tem, kdaj so se prvič znašli v vlogi fazanerja, kako

dolgo so že fazanerji, koliko novincev so iniciirali v posameznih letnikih in po katerih kriterijih so izbirali novince za F. Ugotovili smo, da v tem, kdaj so pričeli s F, med spoloma ni bilo razlik – kar tri četrtine fazanerjev, tako fantov kot deklet, so novince F že v drugem letniku. Bistveno manj deklet in fantov pa se je za prvo F odločilo v 3. oz. 4. letniku. “Kritični” letnik za F je torej drugi. Morda tiči razlog v tem, da so to dijaki, ki se jim je socialni status avtomatično povišal s tem, ko so na šolo prišli novinci, ki so v socialni hierarhiji zasedli najnižje mesto. Zato so nekateri starejši dijaki prepričani, da lahko z njimi ravnajo na bolj avtoritaren, dominanten način (Drout in Corsoro, 2003), in svojo nadvlado nad novinci skušajo potem pokazati tudi pri F. Hkrati pa npr. raziskava Bauer Raposo in sod. (2015) kaže, da že zgolj višja pozicija moči pri nekaterih starejših dijakih povečuje njihovo nagnjenost k bolj agresivnemu ravnanju, kar se lahko odrazi pri neuradnem F, ki praviloma poteka ob odsotnosti avtoritet (učiteljev in drugih odraslih). In na še en motiv za prevlado fazanerjev iz 2. letnika opozarjajo avtorji – mnogi drugošolci so bili sami v vlogi tarč pri F v preteklem šolskem letu. Spomini na neugodna občutja, na poniževanje in podrejenost ter ob tem na stres so pri mnogih še precej živi in se morda želijo novincem maščevati oz. nanje “prenesti” ta negativna občutja (Johnson, 2011). Naslednja ugotovljena pomembna razlika med spoloma je, da je večina deklet (68 %) F samo v 2. letniku, kar 77 % fantov pa v vseh treh letnikih ter da so fantje v 3. in 4. letniku fazanirali pomembno več novincev kot dekleta. Dobljeni rezultat je skladen npr. z ugotovitvami raziskav o MVN. Te kažejo, da je med fanti že od predšolskega obdobja več nasilnežev, pri čemer se njihovo število z leti šolanja ne zmanjšuje (Olweus, 1995; O’Neill, 2008; Salmivalli in Voeten, 2004). To avtorji največkrat pripisujejo procesu socializacije, tj. učenju socialne vloge, vezane na spol. Od fantov večina (starši, vzgojitelji, učitelji) pričakuje, da bodo odločni, da se bodo sposobni ubraniti pred napadi drugih, si pridobiti mesto v družbi, pri čemer ima agresivnost pomembno vlogo. Pri tem fantje pomembno pogostejše kot dekleta izbirajo novince, če ti delujejo prestrašeno in/ali so socialno izolirani. Zaključimo lahko, da je skupno obema spoloma, da največ fazanirajo v 2. letniku, razlika med fazanerji v spolu pa je, da fantje ostanejo v vlogi fazanerja vsa leta srednje šole in da fazanirajo v povprečju več novincev kot dekleta.

Drugo raziskovalno vprašanje je bilo, ali obstajajo med fanti in dekleti kakšne razlike v aktivnostih neuradnega F. Zaradi večje dopuščene agresivnosti pri fantih smo pričakovali morebitne razlike v tistih aktivnostih, ki jih Lundeen (2013) uvršča med F z elementi MVN in nasilnega F. Rezultati (tabela 5) potrjujejo te predpostavke, saj smo ugotovili, da se med spoloma pojavljajo pomembne razlike pri nedolžnem F in F z elementi MVN, pri nasilnem F pa so te na meji pomembnosti. Analiza spolnih razlik med njimi pri posameznih aktivnostih pa kaže, da so fantje pomembno pogostejše kot dekleta polivali novince z vodo, jih obmetavali s hrano, od njih zahtevali uživanje ekstremno pekoče hrane, da so javno nastopali pred publiko, da so nosili oblačila, ki so jim povzročala nelagodje, ter jih silili v uživanje alkohola, ki je vodilo v slabost oz. nezavest.

Primerjava petih najpogostejših aktivnosti po spolu kaže, da so tako fantje kot dekleta najpogostejše popisovali novince po koži (s F), klicali za njimi frrrr... in jih obmetavali s koruzo. Potem pa so fantje še obmetavali novince s hrano in jih polivali z vodo, dekleta pa so jih polivala z vodo in barvala s pršilom. Primerjava posameznih aktivnosti kaže, da so vsi fazanerji, tako fantje kot dekleta, zahtevali od novincev podobne stvari, pri čemer pa so fantje to zahtevali od njih v povprečju dvakrat pogostejše kot dekleta. Ve-

čjo pogostost izvajanja posameznih dejavnosti iniciiranja pri fantih kažejo tudi podobne tuje študije (npr. Allan in Madden, 2008).

Ker je šolska klima/kultura pomemben napovednik MVN na šoli (Gregory in Cornell, 2009; Pečjak in Pirc, 2017) in ker smo pri dekletih ugotovili, da F v manjšem obsegu in tudi krajši čas, je bilo naše tretje raziskovalno vprašanje, ali se fantje in dekleta razlikujejo v zaznavi šolske klime, povezane z MVN. Pomembne razlike med spoloma v zaznavi šolske klime, povezane z MVN, v kar se pogosto spreminja tudi F, smo ugotovili pri njihovi zaznavi, koliko šolsko okolje dopušča oz. tolerira agresivna stališča med dijaki. Pokazalo se je, da fantje v pomembno večji meri kot dekleta zaznavajo, da šola dopušča več agresivnosti med dijaki. To je verjetno delno povezano s pričakovanji šolskega osebja (predvsem učiteljev) v zvezi z vedenjem fantov. Zlasti drži učiteljev ob MVN (tudi pri F) je tista, ki sporoča nasilnežem in opazovalcem, koliko nasilja bodo dopustili in kako se bo to razmahnilo med učenci. Če ob pojavu nasilja učenca nasilneža takoj zaustavijo in mu jasno povedo, da takega vedenja ne bodo dopuščali, je to jasno sporočilo ne le nasilnežem, pač pa tudi opazovalcem, kakšno je pričakovano in želeno vedenje (Reyes Rodriguez, Noriega in Valdes Cuervo, 2017; Rigby, 2014; Yoon, 2004), kar velja tudi pri obredu F. Hkrati pa prakse direktnih intervencij s strani učiteljev povečujejo tudi zaznave pri žrtvah, da lahko računajo na pomoč šole oz. učiteljev. Ta pomoč je lahko emocionalna (podprejo žrtve/tarče in jim pokažejo, da razumejo njihovo situacijo) ali instrumentalna (zaustavijo fazanerja, ki nasilno F sovrstnika). Učinkovita pomoč je tudi informiranje oz. ozaveščanje dijakov višjih letnikov takoj na prvi šolski dan. Razredniki se z njimi pogovorijo o F, jim postavijo jasna pravila glede uradnega in neuradnega F in opozorijo na posledice, ki jih bodo morali potencialni fazanerji prevzeti, kar je še bolj kot za dekleta pomembno za fante. K ukrepanju pa lahko spodbudijo tudi dijake, ki ne fazanirajo, temveč izvajanje aktivnosti z novinci le opazujejo. Ti učenci se v primerih tradicionalnega MVN najpogosteje postavijo v bran žrtvi (Pečjak in Pirc, 2015), zato sklepamo, da bi ta skupina dijakov lahko imela moč, da pomaga dijakom novincem tudi pri zoperstavljanju fazanerjem.

Poleg ustvarjanja šolskega okolja, v katerem se spodbuja vzajemno spoštovanje, zaganjanje in razumevanje, kar je pomemben dejavnik preprečevanja nasilja na šoli (Jevtić in Petrović, 2016), pa avtorji preventivnih programov poudarjajo (npr. Srabstein in sod., 2008), da bi poleg šole veljalo bolj aktivirati tudi starše dijakov ter širšo skupnost. Tu imamo v mislih predvsem medije in njihov domet pri ozaveščanju mladih glede F. Podobno kot ob vstopu prvošolcev v osnovno šolo mediji vsako leto poročajo o potrebi skrbi voznikov in ostalih, da prvošolcem zagotovijo (fizično) varnost, bi lahko mediji bolj promovirali tudi take iniciacijske aktivnosti sprejema novincev v srednjo šolo, ki ne bi rušile občutka psihične varnosti dijakov novincev in jim puščale drugih negativnih posledic.

Sonja Pečjak, PhD, Tina Pirc, PhD

Hazing Student-Novices with Regard to Hazers' Gender

In our contribution, we present some psychological aspects of the initiation rite of accepting student-novices to secondary school, which is known as "pheasanting" in

Slovenia, but has similar characteristics as hazing. Pheasanting/hazing has its roots in different initiation rites, which enable individuals to pass from the group with lower social status to the group with a higher one. Such rites are common all around the world, but were at first limited to tertiary education. Lately, the rites of passage occur more often also at lower educational levels, such was also in the case of our study, which focused on 15-year-old student-novices at their entry to secondary school.

Hazing is often described as a process which aims at accepting newcomers into a group, but the activities used during that process are humiliating, degrading or dangerous, without considering the newcomer's willingness to participate in them. The reward, however, is being accepted as an equal member of a certain society (Hoover & Pollard, 2000). There are several classifications of hazing activities, which could be used also to categorize pheasanting activities. We derived from Lundeen's classification (2013), which defines three groups of hazing activities. Subtle hazing includes relatively harmless activities with their intention being to make fun of newcomers, to humiliate or to embarrass them with the main motive being to show the power of the older students over the younger ones (e.g. signing the skin of novices, calling them names, making them stand still for a long time). The second is harassment hazing with elements of peer bullying, which causes mental and physical suffering of the student-novices (e.g. verbal abuse and threats, throwing food at novices, depriving them of sleep). The last is violent hazing which involves activities with substantial risk of detrimental consequences for the physical and mental state of an individual (e.g. beating the novices, demanding them to perform criminal acts, forcing them to drink excessive amounts of alcohol).

In hazing, we have three groups of participants – hazers/performers of hazing activities, novices – targets and the observers, who are not actively involved in the process of hazing. Hazers are usually older students with a higher social status and more experience. Some of them were already hazers in the past, while some were once victims of hazing and are now given the chance to get even by taking it out on the novices (Lipkins, 2006). The targets are first-year students, which have the lowest social status by having just entered secondary school. In their desire to become part of the group, they are willing to get through diverse assignments to prove their devotion to the group and to gain a higher social status (Johnson, 2011) or to be protected by the members of the new group (Cimino, 2013). Student-novices often feel helpless and do not oppose the activities, which they have to endure if there is no opposition from the environment (older students, school staff). Therefore, Lipkins (2006) pointed out the important role of student-observers and school climate regarding the level of aggression and violence accepted in a certain school.

In our study, we focused on one of the forms of hazing in Slovenia, namely unofficial hazing, which takes place outside schools, in city centres, on bus stations and lasts longer (few days to a week) than the official hazing, which usually lasts for a few hours and is supervised by school staff. In the absence of authorities, the unofficial hazing might lead to torturing the student-novices, resulting in harmful consequences. Here the motives are to show dominance, humiliate the novices and to intimidate them rather than to accept them into the group. The problem is also that the school staff recognizes the two forms as two separate processes, not feeling responsible for the unofficial hazing being performed outside their reach.

Therefore, we wanted to examine the case of unofficial hazing from the hazers' point of view to determine:

- whether there were differences between girls and boys in the role of hazers (when they were hazers for the first time, how many years they performed hazing activities and how many novices they hazed in individual years of study);
- which hazing activities were performed and differences in these activities according to gender; and
- gender differences in the perceptions of school climate regarding peer bullying.

There were 458 4th year students from 11 Slovenian secondary schools in our convenient sample. Among them, 263 (57.4%) were boys and 195 (42.6%) were girls. Our sample encompassed 25 % of hazers ($N = 102$), 58.8% of whom were boys and 41.2% were girls.

We used The Hazing Questionnaire (Pečjak, 2016) which consists of two parts. The first part defines the following: the role of hazers, the first year someone performed hazing, which years the hazing took place, how many novices someone hazed and the criterion by which the targets were chosen. The second part has 23 items with descriptions of different hazing activities. Subtle hazing comprises 9 items ($\alpha = 0.85$), harassment hazing 8 ($\alpha = 0.91$) and violent hazing 6 items ($\alpha = 0.88$). Students responded on a 5-point scale (1 – never; 5 – more than 7 times).

The second instrument was The School Climate Bullying Survey (Cornell, 2012, Slovenian translation by Pečjak & Pirc, 2017). It has four parts, but we used only the part that considers the perceptions of school climate regarding peer bullying. It has 21 items with a 4-point scale (1 – strongly disagree; 4 – strongly agree) and measures three factors: prevalence of teasing and bullying (5 items with $\alpha = 0.67$), tolerating aggressive attitudes (7 items; $\alpha = 0.72$) and willingness to seek help (9 items, $\alpha = 0.79$).

Our results indicate that most boys and girls start hazing in their 2nd year, however, the number drops significantly in the 3rd and 4th year regardless of gender. The reason might be that students in the 2nd year have a higher social status and are able to treat the newcomers more authoritatively or dominantly, which is displayed through hazing activities (Drout & Corsoro, 2003). It is also possible that their memories about themselves being targets in the previous year are still vivid and make them want to get revenge by taking their feelings of humiliation and embarrassment out on the novices (Johnson, 2011). However, when we compared the group of hazers who performed hazing only in the 2nd year with the group of students who performed hazing for three years, we found that there was a significantly higher number of boys who hazed for three years than of girls. These results are in line with the findings that from preschool onward there are more boys who are bullies, and that this number does not decrease over the years of schooling (Olweus, 1995; O'Neill, 2008; Salmivalli & Voeten, 2004). Authors most often interpret such results as a product of the socialization process, in which boys are expected to be able to defend themselves and to earn their place in society.

We also found that boys on average hazed more students than the girls did in all three years, with differences being significant in the 3rd and 4th year. Regarding the criterion for picking a target, we discovered that boys hazed student-novices who appeared frightened or socially isolated significantly more than the girls did.

There were also gender differences in the severity of hazing activities. Boys used subtle, harassment and violent activities to a much greater extent than the girls. Taking a closer look at these activities, we found that boys more frequently demanded that novices make public performances; they made them wear embarrassing clothes more often; and they made them measure long distances with small objects and poured water on them more often. With marginal significance, boys also more often forced the newcomers to drink excessive amounts of alcohol than the girls did. These findings are consistent with the results of other studies, which also revealed that boys more frequently perform hazing activities (e.g. Allan & Madden, 2008).

With regard to the school's attitude towards peer bullying, we found significant differences between genders in one factor, namely that boys perceived that the school tolerated aggressive attitudes towards other students more than the girls did. This could be explained by the school staff's (especially teachers') beliefs about boys' behaviour and their actions towards it. If they stop the bully (hazer) when aggressive behaviour emerges and tell them they will not tolerate such behaviour, they make a clear statement on expected behaviour not only for the bullies (hazers), but also for the observers (Reyes Rodriguez, Noriega & Valdes Cuervo, 2017; Rigby, 2014; Yoon, 2004), which is the same in hazing activities. On the first day of a new school year, they should set clear rules about (official and unofficial) hazing and warn the potential hazers about the consequences which will follow if they do not obey the rules. This being even more important for boys than for girls. At the same time, it is important that student-targets perceive the school staff as emotionally and physically available for them.

Finally, deriving from our results, we believe that, apart from raising the awareness of school staff, it is also important to engage the parents and the wider community. The media in particular could promote initiation activities of accepting newcomers into secondary school which would not destroy their sense of psychological security or cause harm to the newcomers.

LITERATURA

1. Allan, E.J., Kinney, M. (2017). Hazing and gender: Lenses for prevention. V: Nuwer, H. (ur.). *Destroying Young Lives: Hazing in Schools and the Military*. Bloomington, IN: Indiana University Press, str. 163–178.
2. Allan, E.J., Madden, M. (2008). Hazing in view: College students at risk. Pridobljeno dne 10.07.2019 s svetovnega spleta: <http://www.hazingstudy.org>.
3. Bauer Raposo, B.Y., Nunes Calderira, S., Martins, M.J., Mendes M., Pinho Botelho, S., Osvaldo, S. (2015). About hazing in higher education. *European Scientific Journal*, Special edition.
4. Cimino, A. (2011). The evolution of hazing: Motivational mechanisms of the abuse of newcomers. *Journal of Cognition and Culture*, 11, št. 3–4, str. 241–267.
5. Cimino, A. (2013). Predictors of hazing motivation in a representative sample of the United States. *Evolution and Human Behavior*, 34, št. 6, str. 446–452.
6. Dias, D., Sá, M.J. (2012). Initiation rituals in university as lever for group cohesion. *Journal of Further and Higher Education*, 38, št. 4, str. 447–464.
7. Drout, C.E., Corsoro, C.L. (2003). Attitudes toward fraternity hazing among fraternity members, sorority members, and non-greek students. *Social Behavior and Personality*, 31, št. 6, str. 535–544.
8. Gregory, A., Cornell, D. (2009). "Tolerating" adolescent needs: Moving away from zero tolerance policies in high school. *Theory into Practice*, 48, št. 2, str. 106–113.

9. Hoover, N.C., Pollard, N.J. (2000). Initiation Rites in American High Schools: A National Survey. Final Report.
10. Jevtić, B., Petrović, J. (2016). Emotional education as the basis for peer violence prevention. *Pedagoška obzorja*, 31, št. 1, str. 113–126.
11. Johnson, J. (2011). Through the liminal: A comparative analysis of communitas and rites of passage in sport hazing and initiations. *Canadian Journal of Sociology*, 363, št. 3, str. 199–227.
12. Johnson, J., Holman, M. (ur.). (2004). Making the team: Inside the world of sport hazing and initiations. Toronto, ON: Canadian Scholars Press, str. 61–80.
13. Kebler, D. (2016). Stališča dijakov do fazaniranja v povezavi z njihovimi izkušnjami. Neobjavljeno diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
14. Lipkins, S. (2006). Preventing hazing. San Francisco: Jossey-Bass.
15. Lundeen, R. (2013). Hazing, rituals of bondage. Charleston, SC: Create Space.
16. Nuwer, H. (2017). Hank Nuwer's list of deaths by hazing. Pridobljeno dne 10.07.2019 s svetovnega spleta: <http://www.hanknuwer.com/articles/hazing-deaths/>.
17. Olweus, D. (1993). Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes. V: Rubin, K. H. in Asendorpf, J. B. (ur.). Social withdrawal, inhibition, and shyness in childhood. Hillsdale, NJ: LEA, str. 315–341.
18. Olweus, D. (1995). Trpinčenje med učenci, kaj vemo in kaj lahko naredimo. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
19. O'Neill, S. (2008). Bullying by tween and teen girls: A Literature, policy and resource review. Toronto: Kookaburra Consulting.
20. Pečjak, S. (2015). Medvrstniško nasilje v šoli. Ljubljana: Založba Filozofske fakultete v Ljubljani.
21. Pečjak, S. (2016). Vprašalnik o fazaniranju. Neobjavljeno gradivo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
22. Pečjak, S., Pirc, T. (2014). Sem opazovalec medvrstniškega nasilja: kaj lahko naredim? *Pedagoška obzorja*, 29, št. 1, str. 155–168.
23. Pečjak, S., Pirc, T. (2017). Bullying and perceived school climate: Victims' and bullies' perspective. *Studia psychologica*, 59, št. 1, str. 22–33.
24. Pečjak, S., Pirc, T. (2019). Unofficial hazing in secondary schools: Prevalence, activities, and attitudes. *Psychology in the Schools*, 56, št. 2, str. 194–205.
25. Polak, A., Smrtnik Vitulić, H., Vošnjak, Š. (2011). Doživljanje različnih vlog v situacijah vrstniškega nasilja. *Socialna pedagogika*, 15, št. 3, str. 205–222.
26. Reyes Rodriguez, A.C., Noriega, J.A., Valdes Cuervo, A.A. (2017). Teaching practices, school support and bullying. *World Journal of Education*, 7, št. 4, str. 50–59.
27. Rigby, K. (2014). How teacher address cases of bullying in schools: a comparison of five reactive approaches. *Educational Psychology in Practice*, 30, št. 4, str. 409–419.
28. Salmivalli, C., Voeten, M. (2004). Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations. *International Journal of Behavioural Development*, 28, št. 3, str. 246–258.
29. Srabstein, J., Paramjit, J., Due, P., Wright, J., Leventhal, B., Merricj, J., Kim, Y-S. in sod. (2008). Prevention of public health risk linked bullying: A need a whole community approach. *International Journal of Adolescent Medical Health*, 20, št. 2, str. 185–199.
30. Yoon, J. (2004). Predicting teacher interventions in bullying situations. *Education and Treatment of Children*, 27, št. 1, str. 37–45.

Dr. Sonja Pečjak (1960), redna profesorica za pedagoško psihologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani.
Naslov: Vrbnje 58, 4240 Radovljica, Slovenija; Telefon: (+386) 041 473 236
E-mail: sonja.pecjak@ff.uni-lj.si

Tina Pirc (1982), docentka za pedagoško psihologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani.
Naslov: Dolsko 112, 1262 Dol pri Ljubljani, Slovenija; Telefon: (+386) 040 842 211
E-mail: tina.pirc@ff.uni-lj.si